

Dippold Pál

A nyugodt erő

Csurka István írásai a *Hitelben*, 1988–1989

*A szerző a Magyar Hírlap lap-
szerkesztője, a
RETÖRKI külsős munkatársa.
A lap indulásakor a Hitel
szerkesztőségének tagja.*

Csurka, a publicista

Csurka István írói pályája az 1950-es években indult. Dramaturg szakon végzett a Színművészeti Főiskolán, és néhány társával együtt nagy szerepe volt a szocializmusba dermesztett Magyarország igazi életének, valóságának megmutatásában. Csurka a kommunizmus megreformálásában bízó, ám a rendszer visszasságairól bátran író Galgóczi Erzsébet, vagy a polgári értékeket ezekben az évtizedekben is következetesen képviselő Szakonyi Károly és a némelykor irodalmi fenegyerekként szereplő Végh Antal társaságához tartozott. Rendkívül sikeres színházi szerzőként csiszolhatta ki azt a kemény, pontos és szikárságában is érzelmekkel átszőtt prózanyelvet, amely az 1988-tól közzé tett publicisztikai munkáit is jellemzi.

Ebben nem kis segítségére volt az a tény, hogy Szakonyi Károllyal együtt éveken át

a *Magyar Nemzet* tárcaírója volt.¹ Mindez a polgári újságírás és az emberi tisztesség végvárának számító napilapban komoly rangot jelentett. Csurka István közel a színházakhoz, a bohémnek gondolt művészvilág közepén élt, és mindig meg tudta őrizni szeretetre méltó tulajdonságait: közvetlenségét, empátiáját és bátorságát. Későbbi politikusi sikereinek többek között ez volt az alapja. Az írásaihoz elfogulatlanul közelítők írói tehetségét, irodalmi nagyságát sem 1988 előtt, sem a rendszerváltást követő évtizedekben nem vonták kétségbe.

Valamirevaló író ezekben az években Magyarországon nem maradhatott néma a politikai, társadalmi, közéleti folyamatokat átélvén. A jó író igen sokakban keltheti azt a képzetet, hogy helyettük is beszél. A sajtó- és vélemény szabadságért a hatalommal nagy ütközeteket is vállaló jeles íróinknak nem okozott gondot társadalompolitikai kérdésekkel, politikával foglalkozó publicisztikákat írni. Egy jó publicisztika megírásához azonban nem feltétlenül kell szépírónak lenni – világosan gondolkodó, mondanivalójukat közérthető formában megfogalmazó emberek bármelyike képes lehet rá. Csurka Istvánban azonban a magyar sajtó- és irodalomtörténet publicisztikai fejezetének egyik legnagyobb alakját tisztelhetjük.

Csurka István különös és különleges személyisége minden szempontból meghatározta közéleti szerepvállalását. Származása, a magyarsághoz, a magyar vidékhez, a népi írókhoz odakötő szálak egész életében megtartották annak, aki volt. Kinevette a feltételes módot. Virtuálisan halhatatlan maradt: sokszor eszünkbe jut,

¹ Csurka István 1973 és 1986, Szakonyi Károly 1984 és 1990 között volt a *Magyar Nemzet* tárcaírója.

gyakran hivatkozunk rá, életműve teljessége és igaza az idő múltával egyre erősebbé válik.

Erős volt, és nyugodt. Megvolt benne az azonosságtudat, amely mindig megóvta attól, hogy politikailag kényelmetlen és méltatlan helyzetekbe kerüljön. Ember volt persze, sokszor tévedett, számos rossz lépését lajstromozhatjuk, ám mindennel együtt nyugodt és derűs erőt adott az MDF-nek. Mintha róla mintázták volna az első választási kampány híres szlogenjét.

1988: október 23., harmadik út, Erdély és a szólásszabadság

A *Hitel* első számában megjelent Csurka-dolgozat a hatalmat leginkább büntudattal, erőszakossággal leplezett szorongással eltöltő bűnéről íródott.² Az eltiport magyar forradalom hóhérai még erejük teljében voltak, a pártállam erősnek látszott, munkásörök tízezrei álltak ugrásra készen, nem beszélve az országot megszállva tartó szovjet csapatok százezres létszámáról. A szerző az 1988. október 23-án tapasztalható érdektelenség okát abban a félelemben látta, amely egyszerre tartotta rabságában a társadalmat és a hatalmat. A rendőrségi betiltásra adott reakciókban a későbbi politikai viszonyrendszer alapjai is megmutatkoztak: az MDF tudomásul véve a kialakult helyzetet, a részvételtől eltanácsoló nyilatkozatot adott ki, mire a forradalmian radikális csoportok megalkuvónak nevezték a Fórumot. A tüntetés előestéjén közzétett, demonstrációt lemondó táviratot azonban már mindegyik szervezet aláírta.³ Valójában tehát az MDF gyorsan, okosan, minden körülményt mérlegelve, elsőként vonult vissza, a többiek kiabáltak egy darabig, aztán mintha mi sem történt volna, elfogadták az MDF döntését. A hivatkozott táviratot és Csurka István cikkét olvasók felfedezhették, hogy a hatalom sem annyi-

² Csurka István: Október huszonharmadika, vasárnap. *Hitel*, 1988/1, 13.

³ [Levél Grósz Károly miniszterelnöknek.] *Hitel*, 1988/1, 13. A táviratot az MDF mellett a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a FIDESZ, a Szabad Kezdeményezések Hálózata és a Történelmi Igazságtétel Bizottság írta alá.

ra biztos magában, és igenis lehet egy diktatúrában is tiltakozó iratot küldeni a miniszterelnöknek. Egészen eddig nemigen olvashattak ilyesmit a magyar sajtóban: „a kormányzat szavai és tettei között úr táton, és nincs a morális felelősségtudatnak és a nemzeti konszenzus megteremtésében ráháruló felelősségének azon a fokán, amelyet egy ilyen válságos helyzetben lévő társadalom vezetése megkíván.”⁴

A *Hitel* második számában, 1988. november 16-án Csurka István immár egy nagyszabású tanulmánnyal szerepelt.⁵ Közvetlenül írása előtt Konrád György gondolamozaikjai állnak.⁶ Az énközpontú liberális író fölényes, hanyag mondatai után⁷ Csurka erőteljes, gránitkeménységű gondolattömbjei következnek. A „harmadik útról” szóló dolgozat a kommunizmus bűneinek tárgyilagos, de éppen szikár felsorolásszerűségében is nagyhatású lajstroma – ugyanakkor nem hallgatja el azt sem, hogy a szocializmusnak valójában nem volt ellensége a magát demokratikusnak tartó Nyugat. A „döntetlen” évtizedei után Közép-Európa népeinek ellenállásán és véráldozatán bukott az alku. A „kettős függés” állapotát már ekkor érzékletes metaforával ábrázolta: „Régebben csak egy moszkvai húskampóra volt felcsapva, most már egy sokkal jobb idomú New York-ira is fel van függesztve.”⁸ Ezért kell tehát a magyaroknak a harmadik út: a sajtóosan magyar út, a függetlenség útja.

A harmadik számban megjelent írás egy kiállítási megnyitó szövege, *Erdély kövei* címmel.⁹ „A művészi szándék kifejezé-

⁴ Uo.

⁵ Csurka István: Miért a „harmadik út”? A csizma meg itt van rajtunk. *Hitel*, 1988/2, 46–48.

⁶ Konrád György: Az embernek kell egy filozófia. *Hitel*, 1988/2, 38–40.

⁷ „Természetes, hogy liberális vagyok. Elébe helyezem a személyt a közösségi retorikáknak, a felduzzasztott nemzeti- és osztályöntudatoknak” – állapítja meg írásában Konrád, akinek láthatóan az írói függetlenség egyet jelent a tagadással – a vallás, a bürokrácia, a hadsereg elutasításával, szavai alapján a nemzetállam is valamiféle idejétmúlt alakulatnak tűnik. Uo. 39.

⁸ Csurka: Miért a „harmadik út”? *i. m.* 1988, 47.

⁹ Csurka István: Erdély kövei. *Hitel*, 1988/3, 15.

se a fegyverek és a bulldózerek korában szánelomra méltó” – utal a szerző arra, hogy Erdélyben vannak falurombolók és házat építők.¹⁰ Az írás születésének és megjelenésének idején már túl vagyunk a több százezres Erdély-tüntetés megszervezésén, de még nem győzött a romániai forradalom, nem hordtuk teherautószámra az élelmet és gyógyszert Erdélybe, még nem fordult be a tank Tökés László háza elé. Csurka István ekkor is összefogást kért és követelt minden rontó erő ellen, hogy megmaradjanak és egymásra épüljenek Erdély, de más magyar tájak kövei is.

Az ünnepi, karácsonyi számban megjelent *Pázmán lovag, Volpone és a felbőszült ember* című írásában a sajtószabadságot állítja középpontba, az ún. Kristály-ügyet nekirugaszkodási pontként használva.¹¹ Csurka a személyiségi jogok, a levéltitok, a kíváncsiság, az árulkodás és a postai stréberség maróan gúnyos leírása után eljut az orwelli gondolathoz: „Mindenkinek egyenlő, de vannak egyenlőbbek.” A Kristály-ügyben Csurka értelmezésében elmaszatólódnak a határok, a hatalmat képviselő miskolci postás a sértett és felbőszült ember, nem pedig az MSZMP KB-nak pontos helyzetjelentést küldő Kristály Gyula. És akkor még nem beszéltünk azokról az éber önkéntesekről, akik öntevékenyen, minden parancs nélkül úgymond kiszűrrik a szerintük rendszerellenes küldeményeket a postán. „A népszuverenitás ott kez-

¹⁰ Uo.

¹¹ Csurka István: Pázmán lovag, Volpone és a felbőszült ember. *Hitel*, 1988/4, 34–36. A történet szerint a Miskolci Postaigazgatóság vezetője, Koczka Antal pert akar indítani a személyét és a postát ért támadások miatt. A támadások egy másik perből erednek, ahol Kristály Gyula ózdi munkás másfél év szabadságvesztést kapott, mert 1987 elején nyílt levelezőlapot adott fel a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának címezve. A lap a következő megszólítással indult: „Kommunista Urak és Szovjet Talpnyalók!” Az akkor még névtelen levelező az Ózdi Kohászati Üzemek dolgozói nevében írta alá küldeményét. A miskolci postafőnök azt értelmezte, hogy a sajtó az ő személyét és a postát sértő módon dolgozta fel azt a történetet, melynek lényege, hogy egy éber postai dolgozó elolvasta a nyílt levelezőlapot, ismeretlen tettes ellen feljelentést indítványozott, nyomozás indult, melynek végén kiderült, hogy a lapot Kristály Gyula írta.

dódik, hogy nem olvasnak bele a rokkantnyugdíjasok leveleibe.”¹²

Egy remélt program alapvetései

Az MDF 1989. március 11–12-én megtartott első Országos Gyűlésére a *Hitel*ben már február 1-jén, a második évfolyam harmadik számában megkezdődött a felkészülés. Csurka István *Kiegyezés – „most vagy soha”* című,¹³ hat újságoldalt betöltő monumentális, publicisztikai elemekkel tökéletesen közérthetővé tett tanulmánya – Fekete Gyula, Szabad György és Schlett István kisebb írásaival egyetemben¹⁴ – tulajdonképpen a gyűlés előkészítésére szolgált. Az írás iskolapéldája annak, hogy miként kell és lehet írói-publicisztikai eszközökkel tömegekkel megértetni első pillantásra bonyolultnak tűnő erkölcsi, filozófiai és politikai szándékokat. Csurka gondolkodásmódjának és éleslátásának egyik korai példája, hogy már szinte a megjelenés pillanatában leleplezi azt a társadalmi berendezkedési formát, amelyet a diktatúrát felváltva, akár demokráciának is lehetne tekinteni, ám a valóságban azt láthatjuk, hogy „a magyar nép kérges tenyerű tömegei ott ácsorognak ennek a hirtelen összezsúrdult piacnak a szélén”.¹⁵ A Magyar Demokrata Fórumnak ebben a helyzetben, a bizonytalanság, a zavarodottság idején kellett megalkotnia programját. Képiesen feltéve a kérdést: „Milyen programja lehet ugyan a ragacsban fürdő verébnek?” Meg kell azonban próbálni, mert nincs nagyobb felelőtlenség a tétlenségnél. Az MDF programja mindezek következtében nem kezdődhet másként, mint: *hátha, mégis* – ajánlotta Csurka akárcsak 1987-ben, Lakiteleken: „Az MDF-et, mint szellemi mozgalmat, az igazmondás és a morális értékek felmutatásának igénye teremtette meg. A feltoluló kérdéseket a nemzeti sorskérdések szem-

¹² Uo. 36.

¹³ Csurka István: *Kiegyezés – „most vagy soha”*. Küldetés, program, feladatok. *Hitel*, 1989/3, 44–49.

¹⁴ A hivatkozott írások: Fekete Gyula: *Merre tovább?* *Hitel*, 1989/3, 50–53.; Szabad György: *A szabadság vágya és a szerveződés szükségessége*. *Hitel*, 1989/3, 50–51.; Schlett István: *A politika kijózanodásáért*. *Hitel*, 1989/3, 53–54.

¹⁵ Csurka: *Kiegyezés i. m.* 1989, 44.

pontjából kívánta értékelni és rangsorolni a lakiteleki gyülekezet. [...] a morgolódnak lassan egymásba karoltak. Kiderült, hogy a felelősségvállalás készsége már régen és eleve ott volt sok egyszerű közmagyar lelkeiben. [...] Az MDF formát ad a magánytól elgyámoltalanodott, esendő és elhagyott nemzeti energiáknak. Az MDF a lelkekben évtizedek óta készen van.”¹⁶ Aligha találunk ma olyan írástudót, aki az utolsó mondathoz hasonló tömörséggel tudná szíven ütni magyarok tömegeit.

A 2018-as Európát látva is tanulságos lehet az, amit a kontinens nyugati-keleti megosztottságáról ír. Csurka 1989-ben úgy látta, hogy míg Nyugaton már folyik a nemrégiben még harcban állt népeknek egy új Európa meleg és baráti közösségbe való összebújtatásának folyamata, addig Európa keleti felén elemi erővel tört fel a független nemzetként való létezés igénye. „A nemzeti eszméről kiderült, hogy nem csak rombolásra alkalmas, hanem a totalitárius rendszerekkel szembeni ellenállás belső, láthatatlan, de annál szívósabb megszervezésére, a kultúra, a hagyomány, az értékek megőrzésének végvárvédelmére is. A föld alá szorult közép- és kelet-európai nemzetek kincsekkel zsúfolt barlangjaiból most elkezdik kirakodni az értékeket, s a világ nem győz csodálkozni: ez is megmaradt? Még vannak ilyen emberek? Lelkek? Még él ilyen egyetemes érdekű áldozatkészség?”¹⁷ Az MDF mindezek miatt képviselte többek közt azt a gondolatot, hogy bármiféle változás csak a nemzeti értékek diktálta módon lehetséges. Ez igazi sorskérdés akkor, amikor már egészen mélyen beleette magát a lelkekbe a sehová nem tartozás mérge. Csurka kellően empatikusan fogalmazza meg – előre látva – a következő időszak szembenállásának legfőbb mozgatórugóját: „...a kettőslelkűség a nemzeti önismeretben is uralkodik: a társadalom egyik része vonakodik megvallani a maga magyarságát, másik része pedig görbe szemmel nézi ezeket a vonakodókat... A magyarság nemcsak kiáltóan felelőtlen önmaga sorsa iránt,

hanem irtózik is önmagától.”¹⁸ Eszerint tehát az MDF-nek vissza kell térnie a szellemi elődök, a népi írók gondolataihoz: a felemelkedés nem lehetséges, amíg nincstelen milliók a nemzet alatti létezésre vannak kényszerítve. „A mezítlábasnak nemcsak jogegyenlőségre, hanem cipőre is szüksége van, hogy a nemzetbe betalpalhasson”.¹⁹

E sorok írója szerint Csurka István publicisztikai munkásságának egyik legjobb darabjával van dolgunk. E kijelentés merésznek tűnhet, hiszen a szerző 1989-től élete végéig folyamatosan ontotta közéleti tárgyú írásait a *Magyar Fórum*ban. A most tárgyalt publicisztikát az emeli ki, hogy az MDF megalakulása és programjának megfogalmazása előtti idők gondolatdarabjai itt szervesülnek egésszé, válnak teljessé, és alapozzák meg Csurka későbbi publicisztikai munkáját. Világos, tiszta gondolatok, érthető mondatok, magamutogatás nélküli bátorság, a hatásvadász, olcsó és átmeneti népszerűséget jelentő fordulatok elkerülése, és természetesen igen alapos műveltség jellemzi ezt az írást is. Csurka írásaiban volt valami sámánszerű, amellyel el tudta hitetni olvasóival, hogy a világ nem úgy és nem annyira bonyolult, amennyire a „nadrágos-táskás intellektüelek” magyarázzák nekik. A Magyar Demokrata Fórum küldetése annak az egy-két millió magyar embernek (is) a képviselője, akik a munkagödör és a kocsmák között élnek, „akiknek jóformán fogalmuk sincs arról, hogy kicsodák, hogy magyarok és akár teljes emberek is lehetnének. Amíg ezeknek a bamba mámor és az öngyilkosság közt tengő-lengő millióknak a tudatába nem oltódik bele, hogy másként is lehet, amíg ezek nem kapnak hívó szót, amíg ezek legalább egyszer nem álmodnak valamit, amiért érdemes élni, addig a magyar nemzetről, közmegegyezésről beszélni üres fecsegés.”²⁰ A szerző reflektál arra az akkortájt nagyon sokakat foglalkoztató – és a következő időszakban élessé és eldöntendővé váló – kérdésre, hogy váljon-e párttá vagy maradjon mozgalom az

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo. 45.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. 46.

MDF. Csurka István szinte ellentmondást nem tűrően fejti ki, hogy 1989 elején miért nem szabad az MDF-nek a könnyebb és felszínebb megoldást, a párttá válást választania. Egy pártnak tudniillik a hatalom megszerzése és megtartása a célja, az MDF különös programjának végrehajtásához viszont ennél lényegesen több elhivatottság kell. Ha párttá válik az MDF, toldozgathat-foldozgathat a rozoga politikai szerkezeten, és beállhat a hatalom iránt ácsingózók közé, de alig lehet esélye a komolyabb változások kiharcolására.²¹

A sajtószabadság és a többpártrendszer kérdését is szokatlan módon értelmezi a dolgozat. Vajon jót tesz-e nekünk, ha hirtelenszolgaiánátveszünk egy, a világban másutt ugyan működő, de legjobbnak csak reklámozott rendszert, csupán azért, mert néhány okos, de inkább okoskodó újságíró folyamatosan azt adagolja a fejekbe, hogy a demokráciának nincs más útja, csak a többpártrendszer? 1956-ban egy hétig Magyarországon egypártrendszer volt, még nem szerveződtek újjá a régi pártok, mégis tiszta, minden számítástól mentes, az egész nemzetet védő, szinte tökéletesnek mondható demokrácia uralkodott. Másfajta útként kínálkozna a svájci államberendezkedés, ahol az ott élők leglényegesebb ügyei odalent, a községekben dőlnek el. Az állampolgár a községnek fizeti az adót, élete kereteit a községi szerv határozza meg, amelynek tagjait a polgár úgy választotta meg, hogy személyesen ismeri őket. Persze ezt a példát sem lehet szolgaián másolni, de érdemes alaposabban tanulmányozni, semmint kapásból „belecsapni egy kupecnyérbe, amelyik a többpártrendszert kínálja”. Csurka szerint az MDF erre hivatott értelmiségi tagjainak feladata az, hogy modellt keresve szétnézzenek először a magyar múltban, aztán a világban, hogy megmutathassák az érthető módon tájékozatlan tömegnek, a magyar népnek, hogy hányféle emberi teljesítményre, tehetségre és szakértelemre épített képviselői rendszer jelentheti az ideológiákon túli demokrácia képét.²²

²¹ Uo.

²² Uo. 46–47.

Csurka István írása második részében számba veszi, hogy a friss tülekedés milyen is Magyarországon. Az MSZMP elképzelései szerint a pártok a most alternatívnak nevezett mozgalmakból fognak kifejlődni, ezeket természetesen maga a kommunista párt lehelte életre. Az MDF ebben semmilyen módon nem vehet részt. Tombol a véleményháború, virágozik a látszat-sajtószabadság. Agitátorok járvák az utcákat, köztük az MDF emberei is. Ha utóbbiak „fontolva haladó” módon, lépésről lépésre veszik vissza a hatalomtól a társadalom intézményeit, a harc nem kilátástalan. A „tollal és nyilatkozatokkal harcoló városi gerillák” – a magukat „demokratikus ellenzéknek” nevezők – azonban gyors és teljes győzelmet akarnak. „A magyarságnak most nem szabad türelmetlenkednie, egyszer már legyünk alaposak és körültekintők. Ha harmincegynéhány évet kibírtunk mozdulatlanul, most ne rohanjunk.” Ki kell dolgozni a demokráciára való áttérés lépcsőzetes tervét, amelynek első fokozata lehet a „kettős hatalomgyakorlás” bevezetése. A fokozatosan kiterjedő hatalommegosztás végén a magyar társadalom eljuthat az első szabad választásokhoz. Alkotmányozó nemzetgyűlésnek kell elfogadnia az új alkotmányt, amelyben törvényesítenék a többpártrendszert, a régi rendszerrel való elszámolást és az új hatalmat.²³

Programértelmező és feladatmeghatározó írása végén Csurka István összefoglalja az MDF-re váró legfontosabb feladatokat. Leglényegesebb a népesedési kérdés, amelyre sok minden ráfűzhető (lakásügyek, külső és belső emigráció, családalapítás stb.). Át kell alakítani, nemzeti alapra kell helyezni az oktatást, nevelést, valamint megszüntetni az iskolák és pedagógusok anyagi kiszolgáltatottságát. Merész gondolatnak hat az MDF által létrehozandó új iskolahálózat kiépítése a népi kollégiumok hagyományaira támaszkodva, a mindenfajta felemelkedésből kiszorított rétegek számára, ami fölött az állam csak „a legminimálisabb felügyeletet gyakorolná”. Így lehetne megjavítani a „népi emelkedés liftjét” – ismétli meg en-

²³ Uo. 48–49.

nek kapcsán a Lakiteleken 1987-ben elhangzott szavait.²⁴ E megállapítás egyben a monumentális írás összegzésének is tekinthető.

Gondolatok a szabadság ünnepe

A március 15-i szám az ünnepi tartalom mellett számos, kifejezetten az erdélyi magyarság életét bemutató írást sorakoztató fel.²⁵ Csurka István e számban nem

²⁴ Uo. 49. „Áramot kell vezetni a népi emelkedés liftjébe, hajtószervezetébe. E nélkül nincs magyar jövő” – mondta Lakiteleken. In: *Lakitelek, 1987. A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve*. Szerk. Agócs Sándor, Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 1991, 35.

²⁵ Március 15-ét Csoóri Sándor vezető publicisztikája („Ez csak dicsősége...”. *Hitel*, 1989/6, 2.) és Döbrentei Kornél egyik legismertebb, a rendszerváltás korának egyik legnagyobb erejű verse (*Átpingált március*, 2.) idézte meg. Erdélyi tartalmat többek között Dan Verona és Dorin Tudoran versei (8.), a Kárpátok géniuszájáról, Nicolae Ceaușescuról közölt ironikus fotók, az anyanyelvi oktatás elsorvasztásáról szóló elemzés (Sárréti Sándor: *A balkáni román iskolaügy mára megtagadott öröksége. Gușu Papacostea Goga*, 12–13.), a kommunista propagandát bemutató montázs (Nádor István: *Dezinformáció*, 14–15.), a kolozsvári *Hitel* folyóirat történetét áttekintő nagy tanulmány (Záhony Éva: *A „második” Hitel*, 16–18.), a romániai magyarok lelkében élő érzéseket szikár tárgyilagossággal bemutató írás (Csiki László: *Túszok a repülőgépből, avagy „a dolog természete”*, 18–19.) adott a lapnak. Annus József irodalomtörténész Szilágyi Domokosról tett közzé személyes vallomást (*Szilágyi Domokos*, 20–21.), Czegő Zoltán és Sebeők János avantgárd megnyilvánulásait (Czegő Zoltán: *Papírhajó-napló*, 22.; Sebeők János: *A helyvesztés terhe avagy: falusírató hétnyelven és iririül*, 23–24.) Kántor Lajos már a változásokra készülő gondolatsora (*Nyítások*, 29–31.), illetve a jeles történész, Romsics Ignác tanulmánya (*Románia és a román–magyar kérdés – Párizsból nézve. Széljegyzetek Catherine Durandin és Despina Tomescu Ceaușescu Romániája című könyvének margójára*, 34–36.) követte. A szám legkomolyabb közleménye az erdélyi magyarság politikai, szellemi vezetőjével, erkölcsi példaképével, a kommunista pártvezérből népi hőssé vált Király Károllyal folytatott, szerző nélküli beszélgetés volt (*Beszélgetések Király Károllyal I.*, 24–28.). Személyes élmény, hogy e sorok írója és Alexa Károly 1989 márciusában úgy döntött, hogy minél több erdélyi tematikájú *Hitelt* próbál eljuttatni az érintetteknek. Az autó ajtóinak kárpitja mögé becsavarozott számokat – több óras,

Erdély tematikájú dolgozattal jelentkezett: a *Lesznek-e halvacsorák a Hungaroringen?* című írás inkább 1848 egyik mindig aktuális üzenetéhez, a sajtószabadsághoz kötődik.²⁶ Az elemzés kiindulópontja a magyar televízió nyomorúsága, amely azért is központi kérdés, mert „a mai magyar társadalom válsága a Kádár-korszak és a Kádár utáni korszak egész története, nemcsak párhuzamos, hanem azonos a magyar televízió történetével és válságával”. A szerző emlékeztet arra, hogy az 1956 után az országra ült döbbszent csendet a hatvanas évek elején esténként megtörte egy furcsa, új tömegkommunikációs eszköz hangja: megjelentek az első televíziók. Kevés volt belőlük, a havi átlagfizetés 1200 Ft volt, egy Orion tévé pedig 4000 Ft-ba került – így hát a rokonok és a szomszédok esténként elmentek azokhoz, akiknek már volt tévéjük, hogy megcsodálhassák a „házhöz jött mozit”. Kevesen gondolták akkor, hogy Kádárék a nyugatról behozott televízióval azt próbálták meg elhitetni az emberekkel, hogy az alig néhány évvel behívott szovjet tankok után mi nem a kelethez, hanem a nyugathoz tartozunk, vagy legalábbis tartozhatunk. A tömegmanipulációnak egy olyan eszköze volt ez a hatalom kezében, amellyel különösebben nem is kellett hazugságokat elhitetni az emberekkel. Amiről nem akartak, arról egyszerűen csak nem beszéltek. Csurka egészen annak megállapításáig merészkedik, hogy a Kádár-rendszer a televízió nélkül nem tudott volna olyan gyorsan berendezkedni, és véghezvinni az úgynevezett konszolidáció folyamatát.²⁷ Megbocsáthatatlan bűnnek nevezi a televízió vezetői részéről cinikus részvétlenségüket és elzárkózásukat mindenféle megújulási kísérlettől. Amikor ugyanis elindult a harc, és sokan egzisztenciájukat kockáztatták a változásokért, „a televízió meg sem mozdult,

arccal a falnak fordítva, felemelt kézzel álldogálás, ruházat-átkutatás, a személyes holmik elvétele és részletes kihallgatás után – végül sikerült eljuttatni Kolozsvárra, többek között Kántor Lajos, Egyed Péter, Balla Zsófia, Lászlóffy Aladár és Szilágyi István számára. A távozás végül – a Securitate „figyelme miatt” – igen viharosra sikeredett.

²⁶ Csurka István: *Lesznek-e halvacsorák a Hungaroringen?* *Hitel*, 1989/6, 46–47.

²⁷ Uo.

sőt, nem hogy szolgálai alázattal, de kéjjel teljesítette a vezetés retrográd kéréseit”. Példaként Hajdú János esetét hozta fel, aki anno az *Élet és Irodalomban* támadta meg a Csehszlovákiában börtönbe küldött Duray Miklóst és a Magyarországon szilenciumot kapó Csoóri Sándort,²⁸ majd „mindezek után kiáll, és gátlástalanul beszél a televízióban nézők millióihoz”.²⁹ A műsorokból már ekkor mindent alulmúló szellemi igénytelenség áradt, pedig akkor még szó sem volt kereskedelmi televíziózásról vagy a kétezres évek mocskos celebvilágáról.

A *Hitel* április 12-ei száma Csurka István szereplését nézve, avantgárdnak is tekinthető; egyfajta időjátéknak, hiszen Csurka a nemzeti ünnep előtt, március 14-én elmondott, monumentális Sportcsarnokbeli beszédét tette közzé.³⁰ A Magyar Demokrata Fórum vezetői közül néhányan kitűnő szónokok voltak: Für Lajos, Csengey Dénes vagy a szikár logikával, mégis színesen érvelő Bíró Zoltán. Csurka nem tartozott közéjük, ám beszédeinek a vizsgált időszakban, majd később is óriási hatásuk volt. Ezeken az alkalmakon jobbra előre megírt beszédeit olvasta fel, elkerülve a rögtönzést. Sikerült is elérnie a leírt szó megéledését, amely minden alkalommal magával ragadta közönségét. Különös és drámai egybeesés, hogy a beszéd előtti oldalra Asztalos János visszaemlékezését szerkesztettük a lapba, amely a kistarcsai internálótáborban 1957. március 15-én történekről szól.³¹ (Mint tudjuk, Csurka István 1957. március 15-én maga is a kistarcsai internálótábor rabja volt.)

A négy teljes újságoldalt megtöltő beszéd tulajdonképpen nem más, mint egy mesterien felépített és megszerkesztett,

mindenki számára érthető publicisztika. Már a megszólítás is új, az „elvtársi” világ után biztató: „Hölgyeim és Uraim! Magyarok! Demokraták!”. A normális világ rendje szerint nem semlegesnemű „elvtársak”, hanem nők és férfiak vannak a hallgatóságban, akik ráadásul magyarok és demokraták. Az MDF-program három tartóoszlopa, a család, a nemzet és a jogállam tűnik fel.³² A szerző bővebben kifejtve is érzékelteti, hogy az ünnep előestéjén az a mozgalom tarthat nagygyűlést, amelynek kezdeményezőit alig néhány héttel korábban még elhallgattatták, nyilvánosan megbélyegezték. Március 15-e előtt különös fényt kap, hogy a Sportcsarnokban ezrek élhetik meg a sajtó- és véleményszabadságot. A félelem ugyanakkor még mindig jelen van a magyar társadalomban: már nem elsősorban a politikai üldözéstől, hanem az egzisztenciális viszontagságoctól, a kenyér elvesztésétől. A magyar társadalom életét valóban meghatározó legfőbb gond a létbizonytalanság. A szónok érzékletes képekben taglalja, hogy micsoda rettenetes ellentmondás az, amikor az anyagilag kiszolgáltatott emberek a szent véleményszabadság nevében mindenhol azt hallják, hogy az élet soha nem volt ilyen gyönyörű Magyarországon, miközben a mindennapok egyre szürkébbek, szegényesebbek. A mindenkor hatalom tudja, hogy a nyomor bénít, a szegénység gyávává és meghunyászkodóvá tesz. A szegény, kiszolgáltatott tömeg kezelhető, félrevezethető.³³ A beszéd természetesen nem kerülhette el a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások aktualitását sem: „Mi most meg vagyunk híva egy tárgyalásorozathoz, egy kerekasztalhoz. Leülünk? Le, ha van értelme. Le, ha tiszta vizet öntenek a pohárba”. Alárendelt félként azonban szó sem lehet semmiféle tárgyalásról. Feltételként szabja az asztalhoz üléshez, hogy a hatalom a szó szoros értelmében tegye le a több százezer fegyvert, amely a párttagok, munkásörök és funkcionáriusok kezében van. Az előadó sorra veszi az MDF-program legfőbb elemeit, amelyeknek mindenképpen helyet kell kapniuk a tárgyalásokon. Beszélni kell a lehetetlen

²⁸ Csurka itt a *Kutyaszorító* című, 1983-ban, a Püski Kiadónál, New Yorkban megjelent Duray Miklós-kötetre, illetve az annak az elején *Kapaszkodás a megmaradásért* címmel megjelent Csoóri Sándor-előszóra utal. Hajdú János írása 1983. szeptember 16-án jelent meg az *ÉS*-ben (*Utószó egy előszóhoz*).

²⁹ Uo. 47.

³⁰ Csurka István: [Beszéd] a Nemzeti Sportcsarnokban, 1989. március 14-én. *Hitel*, 1989/8, 15–18.

³¹ Asztalos János: Kistarcsa, 1957. március 15. *Hitel*, 1989/8, 13.

³² Csurka: Nemzeti Sportcsarnok *i. m.* 1989, 15.

³³ Uo. 15–16.

CSURKA ISTVÁN

Nemzeti Sportcsarnok 1989. március 14.

Hölgyeim és uraim! Magyarok! Demokraták!

Az a pusztán tény, hogy ma itt egy olyan mozgalom tart nagygyűlést, amelynek kezdeményezőit nem is olyan régen még eltiltották és nyilvánosan megbélyegezték, nagy elégedettséggel tölthetne el valamennyiünket. Azt mutatná ez a tény, hogy megváltozott a magyar élet és a javunkra változott meg? Elmúlt valami, ami rossz volt és sötét?

Igen. Egy kicsit igen! Valamivel jobb lett. Szabad beszélni. Ezt elértük, ez tény, örülhetünk neki. Ha valaki meg tudja teremteni magának a feltételeket és akar is beszélni, az már beszélhet. De nem mindenki tudja még megteremteni magának a feltételeket és nem mindenki akar beszélni. Van még nagyon sokan olyanok, akik úgy látják, hogy nekik még nem tanácsos beszélniük. Akik nem merik megkockáztatni a szólásra emelkedést. Mert félnék.

És ez azért van, mert a félelem még jelenlévő és szétszaggató tényezője az életünknek. Ne szépit-sük! Nemcsak a visszarendeződéstől félnék az emberek, hanem még attól is, ami most van. Nemcsak a tegnapi ÁVÓ-tól, hanem a mai rendőrtől, nemcsak a tegnapi bebörtönzéstől, hanem a mai utcára kerüléstől is. Régebben politikai indoklással veték el a kényeret sokaktól, most pedig gazdasággal. Mi a különbség? Nem sok! Félelmet kelt mindegyik. És ez a félelem a magyar demokrácia legnagyobb ellensége. Lehet itt akármilyen szép többpártrendszert meghirdetni, amíg ez a félelem nincs végérvényesen száműzve, addig az áhított magyar demokráciának nem tudjuk megásni az alapjait.

És ha a félelemmel már végeztünk, és már összegyűlték okos közösségekben, olyan emberek, akik mernek beszélni, akkor még hátra van a másik nagy feladat: elérni, hogy az emberek *akarjanak* beszélni és *akarjanak* megmozdulni. Most még az emberek azért hallgatnak, mert nem látják értelmét a megszólalásnak. Minden hiábavaló, nincs értelme, úgysem változik jóra semmi.

Hogyan kerülünk mi magyarok ebbe a lelkiállapotba?

Úgy, hogy a nemzetre rátelepedett egy idegen hatalom, és ennek az idegen hatalomnak a magyarul beszélő kiszolgálói elvállalták, hogy elhallgattatják a többi magyart. Akasztófával, börtönnel, és elsősorban anyagi kényszerítéssel. Kialakult egy új réteg, osztály — minek is nevezem? nőmenklatúra? — ennek az idegen hatalomnak a kiszolgálására, és ez élvezi ma is ennek a helyzetnek a vívmányait. A nemzet kettéhasadt kiszolgáltakra és kiszolgálókra. Az állapotok lényegében alig változtak az oly sokszor elítélt régi rendszerhez, az

úgynevezett úri Magyarországhoz, a hárommillió koldus országához képest és most, negyven-egynéhány év után újra elértünk oda, hogy a nemzetnek ismét van néhány millió szegény tagja és van egy, már nem grófokból és bankárokból álló, de ugyancsak igazságtalanul javadalmozott rétege, és a kettő között pedig most is ott szorong, tiblából, dolgozik, perlekedik és tesz kétségbeesett javaslatokat a minden eszköztől, hatalomtól elzárt és mindenből kirekesztett középréteg, a munkát végző, a nagy terheket cipelő értelmiség, a munkás-ság, az aktív keresők rétege, amelyet a nőmenklatúra hol megrendszabályoz, hol pedig ajándékokkal kecsgetet. A magyar társadalom alapvető rétszei küszködnek. Irtózatos erőfeszítés maga a létfenntartás, de még nagyobb, hogy a sok hatalmi ostobaság, keresztbetevés, tehetségtelenség és mondjuk ki, gazemberség ellenére valahogy mégis menjenek a dolgok ebben az országban. Mert, mondjuk ki: nem azért állunk így, mert a magyar értelmiség tehetségtelen, mert a magyar munkás nem érti a mesterségét, mert a paraszt lusta, hanem azért állunk még így is, mert mindennek ellenére, minden ostobaság ellenére vannak emberek, akik csendben kezükbe veszik a dolgokat, megtanítják a gyerekeket írni-olvasni, kiveszik a vakbetet, ha kell, és megírják a könyveket a cenzorok ellenére és megépítik az utakat. Vannak, akik a kormányt tartják a kezükben és tépik ki egymás kezéből, de az ország sorsa mégis azokon múlik, akik a dőmperek és a teherautók kormánykerekeit, meg

a repgépek botkormányait szorítják. És, hogy még így is állunk, ahogy állunk, az nekik köszönhető, mert ők, pártprogram ide, pártprogram oda, ki-mennek a mezőre, és amikor kell vetnek, és ha eljött az ideje aratnak.

Ez a Magyar Demokrata Fórum szellemi bázisa. De ne legyünk igazságtalanok. Tény, hogy itt a hatalom birtokosai maguk is kiszolgáltattak voltak. Tény, hogy itt előbb volt meg a nagyhatalmi döntés és aztán a tévesz-szervezés és államosítás. És az is tény, hogy ennek a kívülről vezérelt hatalomnak mindig voltak olyan egyedei, olyan becületes és tiszteletré méltó tagjai, akik a nemzet sorsa iránt is mélyen el voltak kötelezve. Ezeknek rendszerint meghurcoltatás és kizsájtatás lett a sorsuk.

Ezek közül is elsősorban Nagy Imrét kell emlétenünk, aki moszkovita kommunistából lett a huszadik századi magyarság örökre szóló érvényű mártírja, nemzeti hős!

Ma is vannak a hatalom képviselői között nemzeti értéket képviselő koponyák és befolyásukat a köz javára érvényesítő vezetők, és vannak karriérista haszonélvezők, meg a hatalom mániákus megszállottai. Ugyanakkor vannak az alluvók között is gyenge jelleme, haszontalanok, akik ha felkerülnének, semmivel se volnának jobb azoknál, akik most vannak fent.

A Magyar Demokrata Fórumnak ezzel is szembe kell néznie, mert a mostani helyzet legnagyobb csapdája és veszélye az, ha a társadalom jó erőt hagyják magukat rászédni.

Kanyó Ferenc képe

HITEL • 1989. 8. szám 15

Csurka István 1989. március 14-én, az MDF I. Országos Gyűlésén elmondott beszédének első oldala a Hitel 1989/5. számában.

és embernyomorító gazdasági helyzetről, a népességfogyásról, és az ezt gyógyító új, nagyívű családtámogatásról, a fiatalok életkezdésének megsegítéséről. Mindezeknek a legfontosabb célt, a nemzetként való megmaradást kell szolgálnia. Fontos a demokrácia is, ám attól, hogy egypártrendszer helyett többpártrendszer lehet, a kiszolgáltatott embereknek még nem lesz több kedvük az élethez.³⁴

Az átmenet kérdései

Csurka István egyik legátfogóbb, *Hitel*-ben megjelent írása az 1989. május 10-ei számban „*Munkát, kenyeret!*” című.³⁵ A hírhedt kommunista tüntetési jelszó a hosszú írásban egészen más értelmet kap, mint amelyet addig ráerőszakoltak. A szerző szerint bár működik a törvénygyár, dübörög a reform – tulajdonképpen csak látszattervekenység folyik az országban. Nem „nyíltság” kellene, hanem sajtószabadság, már csak azért is, mert a nyíltság átalakult ónos esővé, a szabadság meg részben a „másként mellébeszélés” szabadsága lett. Érzékletes képek mutatják meg a kommunista elit utóbb sikeresnek bizonyult hatalomátmentését is, hiszen tulajdonképpen annak fejében adnak engedélyt a szabadon beszélésre, hogy az élet lényegi, meghatározó valódi színterein nem történik semmi más, mint eddig. „Nemcsak egy pokoli légi parádé ez? Fent a nyíltság egén bukfaceznek füstcsíkhúzó denevérszárnyúak, felírják az égre március, októbert, a 301-es parcellát, Recsket, mindent, amit csak meg lehet tapsoltatni, és odalent meg tökmagot köpködve bújik össze a nép, mert ez az egyetlen lehetősége.”³⁶

A következő, *Március idusa* közcím alatt szereplő gondolatfutam megdöbbenő felütéssel indul: azt a napot, amelyre máig az első szabad március 15-eként emlékezünk, Csurka István a maga kíméletlen őszinteségével és kikezdhethetlen logikájával csupán egynapos szabadságünnep-

ként definiálja, amely annak igazolására szolgál, hogy a sajtószabadság végtelenül eredménytelen is lehet. Budapest értelmisége márciust játszott, valamint elhittette másokkal és magával, hogy vége van annak a rendszernek, amely addig nem engedte a márciusi ünnepet. Eközben az ország népe hallgatott: a külváros, a munkások kiskerteztek, a tehetősebbek megismételték osztrák Gorenje-túrájukat, a többség pedig csak nézte a számára nem egészen érthető, és éppen ezért gyanús színjátékot. A szerző szerint a kommunista hatalomnak éppen arra volt szüksége a körmönfont gazdasági hatalomátmentés leplezésére, hogy lehetőleg minél többen azt lássák, hogy Magyarországon lehet felvonulni, tüntetni, tiltakozni. Ebben a március 15-ében a nagy illúzió szertefoszlásának napját látta. „Ugyanez a nómenklatúra hatalmon tud maradni nem kommunista nómenklatúraként is. A személyek ugyanazok, legfeljebb egy kis fáradtsággal kiderítik magukról, hogy tulajdonképpen már börtönőr korukban is reformerek voltak. [...] Most már nem »kuss«-sal, hanem »elnézést, uram«-mal őriznek bennünket.”³⁷ A nagy átverés egyik leglényegesebb elemét abban érzékeltette, hogy míg a nyugati sajtó és a magyar köztudat számára az elsődleges erény az, hogy az események civilizáltan zajlanak – ennek megvannak a maga árnyoldalai is. Azaz: ez inkább annak a következménye, hogy „mindez a nép, a tömeg igazi részvétele nélkül történik”. Az ellenzék öncélúvá vált, a társadalom tömegeit nem érintették meg a változások – szól a következő megállapítás. A lesüllyedtek, a nyomorgók hiányoztak március 15-éből, hiszen a társadalom alján vegetáló, onnan szinte remény nélkül kitörni akarók hiányoztak évszázadok óta – 1956 kivételével – minden jelentős történelmi eseményből Magyarországon. Súlyos, már-már váteszi jellegű tanulságként kapott helyet írásában a következő mondat: „Egy olyan rohadt, népnyzó, mandarinvilág lehet ebből így, egy olyan önző, idegenszerű, kloákás élet, ami sokkal fertelmesebb lesz, mint amilyen a Kádár-rendszer utolsó szakasza volt.”³⁸

³⁴ Uo. 17–18.

³⁵ Csurka István: „Munkát, kenyeret!”. *Hitel*, 1989/10, 34–38.

³⁶ Uo. 34.

³⁷ Uo. 34–35.

³⁸ Uo. 36.

Csurka írása következő részében hosszan idézi Hankiss Elemér szociológus tanulmányát,³⁹ aki szerint a hatalmat birtokló elit önszántából nem adja át és nem is osztja meg a hatalmat, ám eljuthat odáig, hogy a fennmaradás érdekében mégis „nagy koalíciót” alakít bizonyos általa kijelölt csoportokkal. Hankiss felmérésekre hivatkozva számol be a „koalíciós partnerek összefonódásának” megindulásáról. Csurka sok tekintetben egyetért a szociológus megállapításaival, ám hozzáteszi: a magyar elit jelentősen, lényegét tekintve különbözik más elitektől: „vazallus elit” ugyanis, amely hatalmának forrása nemzeten kívüli. Szerinte az elit annyira távol került az alsóbb rétegektől, hogy a különbségeket csakis a magyar középosztály megteremtésével lehet áthidalni. Erre kötelez „ötvenhat emléke és a forradalom véráldozata”, az egyetlen forradalomé, amelyből a nemzet szegényebb rétegei sem hiányoztak, sőt vezető szerepet játszottak. „...építse, szervezze az elit a maga »Nagykoalícióját«, de alkosson a demokrata tábor ennél egy sokkal nagyobbat: a szegények és az elszegényedésre ítélték, az »ágyútöltelék« és a »széklábfaragók« nagykoalícióját.” Így válik aktuálissá és időszerűvé az írás címeként idézett régi szocialista jelszó valódi értelme.⁴⁰

A *Hitel* 1989. évi 16. számában egy tárlányos című tárcával találkozhatunk (*Kedd, 1989. február 21.*).⁴¹ Jelentéktelen nap – bár utóbb, jobban ránézve a dátumra, furcsa egybeesés, hogy pontosan ezen a napon lőtte fejbe magát San Diegóban Márai Sándor, az egyik legnagyobbra tartott emigrációbeli magyar író. Csurka István ehelyett egy kis hírt idéz a *Magyar Nemzet*-ből: „A Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége tervezi, hogy bővíti sorait azokkal, akik fegyvert fogtak a fasizmus ellen, de a felszabadulás következtében már nem kerültek harci területre. A szövetségben a

helye mindazoknak is, akik harcoltak a szocializmus vívmányainak védelméért 1956-ban, hangsúlyozta a MEASZ szovjet tagozatának hétfői ülésén a szövetség alelnöke.”⁴² A tragikomikus felhívást nem elsősorban a múlt, hanem a jelen elemzésére használja kiindulópontként. Maró gúnnyal állapítja meg, hogy alig létezhet ennél fontosabb célkitűzés manapság, amikor működő, gonosz fasizmusok vesznek körül bennünket, „tombol a népirtás” stb. Ne feledjük: a hír megjelenésének időpontjában Pozsgay Imre már kimondta a párt részéről vilámcsapásnak számító szavakat: 1956 népfelkelés volt.⁴³ A februári keltezésű idéetlen hírről 1989 augusztusában írt tehát a *Hitel*, így Csurka joggal tette fel a kérdést: miért nem tiltakozott senki, főleg az antifasiszták ennek a képtelen szövegnek az olvasatán. Magyarország most is harci terület – ahol, miközben fegyvereseket toboroznak, megbékélést hirdetnek. Megbékélésre az író szerint is szükség van – de nem a népgyilkos „vívmányvédelemmel”. Csurka egyedi szóalkotása megvilágosító erővel bír: a „szocialista vívmányok” védelmére hivatkozva ’56-ban fegyvert fogók mindezt a szovjet hadsereg bevonulása után tették. Így lesz a régi ávósból kortárs antifasiszta. Megbékélésről pedig csak akkor lehet beszélni, ha végre elveszük a fegyvert a zavaros gondolkodású, megtévesztett emberektől, és rendet teszünk a „nyugodt erővel”. Jöjjön el végre az idő, amikor a kiindulópontul szolgáló idióta híren szó szerint *felszabadultan* nevet-hetünk.⁴⁴

³⁹ Hankiss Elemér: A „Nagy Koalíció” avagy a hatalom konvertálása. *Valóság*, 1989/2, 15–31.

⁴⁰ Csurka: „Munkát, kenyeret” *i. m.* 1989, 36–38.

⁴¹ Csurka István: *Kedd*, 1989. február 21. *Hitel*, 1989/16, 61.

⁴² Napi krónika. [A Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége tervezi...]. *Magyar Nemzet*, 1989.02.21. 8.

⁴³ A híres Pozsgay-nyilatkozatra majdnem egy hónappal korábban, 1989. január 28-án került sor a Magyar Rádióban.

⁴⁴ Csurka: *Kedd*, 1989... *i. m.* 1989, 61.